

Χριστόφορος Μηλιώνης

ΚΑΛΑΜΑΣ ΚΙ ΑΧΕΡΟΝΤΑΣ

Διηγήματα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ο φρύνος	9
Καλαμάς κι Αχέροντας	19
Ο τσαλαπετεινός	33
Η Μαναμεγάλη	43
Κοριαντολίνο	53
Ο παιδικός μου φίλος Ισμαήλ Κανταρέ	65
Symphonia	75
Η Φρύνη	89
Ο τελευταίος ταμπάκος	99
Κείνος ο σουραυλής	111
Εν γενεά και γενεά	121
ΠΡΩΤΕΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ	131

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Σπύρος Τσακνιάς: Χριστόφορος Μηλιώνης, <i>Καλαμάς κι Αχέροντας</i>	135
Γ. Δ. Παγανός: <i>Καλαμάς κι Αχέροντας</i> και το άτυπο μυθιστόρημα	141
Αλέξης Ζήρας: <i>Καλαμάς κι Αχέροντας</i>	149
Ελισάβετ Κοτζιά: Το πεζογραφικό έργο του Χριστόφορου Μηλιώνη	153

Η ΔΙΚΗ ΜΑΣ ΦΡΥΝΗ δεν είχε την ωχρότητα της αρχαίας αυλητρίδας, ωχρότητα που μέσα στην παράξενη φαντασία των ανθρώπων στάθηκε η αιτία να δοθεί το όνομα του φρύνου, του πιο σιχαμερού ζώου, στο πιο θεσπέσιο πλάσμα, στην «πλέον ωραίαν εταίραν πασών των εποχών», που είχε εμπνεύσει έναν Απελλή κι έναν Πραξιτέλη για να φτιάξουν τ' αγάλματα της Αφροδίτης — Αναδυομένη και Κνιδία. Αυτά τουλάχιστον έγγραφε η εγκυκλοπαίδεια — τρεις τόμοι όλοι κι όλοι, οι μόνοι που είχαν απομείνει στο σπίτι μας. Ύστερα χάθηκαν κι αυτοί μέσα στα φοβερά που ακολούθησαν. Πάντως ακόμα θυμούμαι τη σελίδα με το γυμνό άγαλμα, που την είχε ποτίσει ο ιδρώτας των χεριών μου κι είχε πάρει κι εκείνη την ίδια ωχρότητα.

Η δική μας Φρύνη είχε πρόσωπο σταρένιο, ψημένο στον ήλιο, και μάτια που πετούσαν σκοτεινές λάμψεις. Κι όσο για το κορμί της... Τώρα που τα σκέφτομαι όλα, εδώ στο διαμέρισμα της Ιπποκράτους, λέω πως πρέπει

να ήμουν ο πιο τυχερός μέσα σ' εκείνον τον κόσμο της «κλειστής αγροτικής κοινωνίας»), όπως λένε σήμερα οι σπουδαιολόγοι, όταν μιλούν για κείνον τον καιρό που χάθηκε, λένε, για πάντα. Με κάτι τέτοια με κάνουν να αισθάνομαι πως είμαι ο τελευταίος μάρτυρας και, για να το πούμε αλλιώς, ο άνθρωπος που του 'χε δοθεί η χάρη.

Πάντως ήταν πραγματικά τόσο αγροτική η ζωή μας, που μύριζε καβαλίνα και βαρβατίλα, και τόσο κλειστή, που, έτσι κι αποτολμούσες να διαβείς τα όριά της, το πιο πιθανό ήταν να βρεθείς μπροστά στα σκοτεινά μάτια των γερμανικών πολυβόλων, που λουφάζανε στις φωλιές τους και φυλούσαν τις διαβάσεις. Όσοι είχαν προλάβει να 'ρθουν από την Αθήνα τρώγανε ψωμάκι κι ήταν ευχαριστημένοι. Κι ας μην υπήρχε έξοδος πια, επί ποινή θανάτου. Οι άλλοι είχαν αποκλειστεί «στην Αθήνα και ψοφούσαν απ' την πείνα» — έκφραση που έδειχνε πολύ παραστατικά πως οι συνέπειες ήταν μοιραίες, κάτι σαν αναπόφευκτη αναγκαιότητα, σαν την ομοιοκαταληξία της. Εκείνον τον καιρό οι πιο πολλοί άντρες από τα μέρη μας ταξιδεύοντουσαν, έρχονταν πότε πότε στο χωριό, έσπερναν από κανένα παιδί και ξανάφευγαν. Δεν τους σήκωνε ο τόπος.

Ένας απ' αυτούς ήταν κι ο πατέρας της Φρύνης. Το σπίτι τους ήταν δίπλα στο δικό μας, σχεδόν μια πόρτα, όμως εγώ δεν τον θυμόμουν καθόλου, ίσως και να μην τον είχα δει ποτέ. Αμφιβάλλω μάλιστα αν τον είχε γνωρίσει ποτέ κι η ίδια η Φρύνη. Μονάχα η φωτογραφία του ήταν πάντα στη θέση της, πάνω από το τζάκι τους, σκα-

λωμένη σ' ένα αγκαθωτό σπαράγγι. Ένας άντρας ψηλός, σκούρος, με μάτια αμυγδαλωτά. Σίγουρα σ' αυτόν είχε μοιάσει η Φρύνη.

«Άμα τελειώσει ο πόλεμος, θα μας πάρει κι εμάς στην Αθήνα», έλεγε κι εννοούσε τη μάνα της, μια ξυλοπαίδα φλύαρη κι ανόητη, που χαλούσε τον κόσμο στις φωνές και στη φασαρία από τα πέντε χαράματα, ώσπου να ξεκινησει για τη δουλειά στα χωράφια. Πότε πότε έπαιρνε μαζί της και τη Φρύνη, αλλά τις πιο πολλές φορές δούλευε συντροφικά με άλλες γυναίκες κι άφηγε τη Φρύνη στο σπίτι για τις άλλες δουλειές. Τι δουλειές δηλαδή; Κανένα σκούπισμα μονάχα, μια και για φαγητό συνήθως δε γινόταν λόγος.

Ήμουν τότε νομίζω στα δεκατέσσερα, είχα μπει στο γυμνάσιο —πέντε ώρες με τα πόδια— και μια κι οι δρόμοι είχαν κλείσει, κρατούσα για την ώρα μονάχα τον τίτλο μου. Το μόνο μου βιβλίο, η λειψή εγκυκλοπαίδεια που λέγαμε — κληρονομιά του μπάρμπα μου, που ήταν, λέει, σπουδαγμένος κι είχε πεθάνει προπολεμικά στην Αθήνα, νομίζω από φθίση. Δεν ήξερα πολλά πράγματα γι' αυτόν, δε μιλούσαν πολύ στο σπίτι μας.

Έξω από το χωριό ήταν ένα βαθύ ρέμα, κάτω από έναν γκρεμό θεόρατο, όπου φωλιάζανε τα όρνια, κι ολόγυρα πυκνή βλάστηση: μεγάλα σφεντάμια, ξεροπλάτανοι και φτελιές, σκεπασμένες από άγρια κλήματα κι αγράμπελες, έτσι που χανόμασταν στα μονοπάτια με τη Φρύνη, τα υγρά και τ' ανήλιαγα. Ύστερα άρχιζαν οι κήποι, μικρές πεζούλες ανάμεσα σε κεραισιές και καρυδιές, ως

κάτω, ώς το ρέμα με τα πολυτρίχια, όπου μεγάλες ιτιές σκύβανε πάνω στο νερό που κυλούσε σβέλτο, αφού πρώτα γκρεμιζόταν απ' τον ψηλό καταρράχτη μέσα σ' ένα κάτασπρο σύννεφο. Ποτίζαμε συντροφικά τους κήπους μας και μετά κατεβαίναμε στο ρέμα.

Συνήθως εκεί κατεβαίναμε μονάχα τ' αγόρια — ο Κόλας, ο Μάχος, ο Γκόντος, εγώ — χωρίς τη Φρύνη, τη Βίτω, τη Μαριάνθη. Όταν έπιανε το κάμα, και τα κατσίκια μας σταλίζανε, γδυνόμασταν και μπαίναμε μέσα στο σύννεφο του καταρράχτη, που κάρφωνε παγωμένες βελόνες στα λιγνά κορμιά μας. Και το ρέμα να βουίζει από φωνές.

Με τη Φρύνη πλέκαμε εκεί καλάθια. Ολομόναχοι. Σε μια γούρνα είχαμε τις βέργες από ιτιές, μικρά δέματα πλακωμένα με πέτρες στο νερό, για να μουλιάζουν, κι εμείς καθόμασταν κάτω από τη μεγάλη φτελιά με τον κισσό. Η Φρύνη μου 'δειχνε πώς να φτιάχνω σχέδια, πρώτα πέντε σειρές πράσινες βέργες κι ύστερα άλλες τρεις ξεφλουδισμένες, άσπρες. Ανέβαινε ψηλά ο ήλιος, μεσημέριαζε, έσφιγγε το κάμα, ακόμα κι εκεί κάτω. Εκείνη τότε μάζευε τη φούστα της πάνω από τα γόνατα και τσαλαβουτούσε στα κρύα νερά, ώσπου τα πόδια της γινόντουσαν τριανταφυλλένια. Πόλεμος; Πείνα; Βομβαρδισμοί; Φόβος; Σκοτωμοί; Τίποτε δεν κατέβαινε εκεί κάτω.

Ένα μεσημέρι, κατακαλόκαιρο, που έβραζε ο τόπος απ' τα τζιτζίκια, η Φρύνη βόγκηξε ξαφνικά και πέταξε το καλάθι της. «Ουφ, θα πλαντάξω!» έκανε και τίναξε πίσω το κεφάλι. Κι ύστερα: «Θα μπω στον καταρράχτη».

Και τα μάτια της έλαμψαν. Μου κόπηκε η μιλιά κι έμεινα με το στόμα ανοιχτό. Εκείνη πήγε πίσω απ' τα ρείκια, πέταξε πάνω στα κλαδιά το φουστάνι της κι έμεινε με μίαν άσπρη πουκαμίσα. Κι ύστερα σκύβοντας σκαρφάλωσε στα γλειμμένα βράχια που γλιστρούσαν από τα μούσκλια και την υγρασία. Την τύλιξε το άσπρο σύννεφο του νερού κι εκείνη έβγαζε φωνές που πνιγόντουσαν μέσα στο βουητό. Μονάχα όταν της φώναξα «Φρύνη, θα γλιστρήσεις», την άκουσα που είπε: «Έλα κι εσύ». Αλλά καμώθηκα πως δεν άκουσα.

Όταν κατέβηκε κι ήρθε πιο κοντά, η βρεγμένη πουκαμίσα της είχε γίνει διάφανη και κολλούσε πάνω στο κορμί της. Δε φορούσε τίποτε άλλο. Γελούσε κι έτρεμε. Πήγε πίσω από τα ρείκια και μου φώναξε: «Γύρνα αλλού το κεφάλι σου τώρα, και μην κοιτάξεις, γιατί αλίμονό σου!». Κι εγώ, που είχα γυρίσει αλλού το κεφάλι μου, στράφηκα κάποια στιγμή και την είδα, έτσι όπως δεν την είχα δει ποτέ, μήτε στα όνειρά μου. Φόρεσε αργά το στεγνό της φουστάνι. Ήρθε ύστερα, στάθηκε δίπλα μου και γελούσε. «Για ιδές», είπε. «Εγώ μπήκα στο νερό, κι εσύ τρέμεις».

Από κείνη την ημέρα απόφευγα να βρεθώ μαζί της, προφασιζόμενοι πως είχα διάβασμα, όταν μου φώναζε να πάμε να ποτίσουμε τους κήπους, και χανόμουν στην εγκυκλοπαίδεια, όπου μελετούσα τη φευγαλέα οπτασία της πάνω στ' αγάλματά της — Αναδυομένη Αφροδίτη και Κνιδία. Δεν ξαναπήγα πια στο ρέμα — σαράντα χρόνια τώρα.

Έτσι κι αλλιώς σε λίγες μέρες όλα αλλάζανε. Έγινε ένα μεγάλο σαμποτάζ πέρα στο δημόσιο δρόμο κι οι αντάρτες του εφεδρικού —χωριανοί μας δηλαδή— φέρανε τα γερμανικά αυτοκίνητα φορτωμένα ως έξω από το χωριό κι εκεί τα κάψανε. Μας έζωσε ο φόβος και σκορπίσαμε στα ρουμάνια και στις ποταμιές. Μα οι Γερμανοί αργήσανε να χτυπήσουν, πέρασαν καμιά εικοσαριά μέρες και δε ρίξαν ούτε μια κανονιά. Κάτι άλλο ετοιμάζανε αυτή τη φορά.

Σ' αυτό το διάστημα ζούσαμε στα δάση μια ζωή αλλιώτικη. Τα ζώα είχαν σκορπίσει τα πιο πολλά κι είχαν γίνει κοινόχρηστα, όποιος έβρισκε άρμεγε. Και βέβαια είχαν γίνει κοινόχρηστα και τα σπίτια με ό,τι είχε απομείνει μέσα, και τα ατρύγητα αμπέλια —Αύγουστος ήταν— κι οι λαχανόκηποι, όλα στη διάθεση αυτών που τολμούσαν να μπου κρυφά στο χωριό, όπου υπήρχε κίνδυνος να βρεθούν μπροστά στους Γερμανούς. Φέρνανε τα σακούλια γεμάτα με ό,τι προλάβαιναν να πάρουν στ' αρπαχτά, κι όσοι τύχαιναν κοντά τους μαζεύονταν γύρω τους και τα μοιράζονταν. Αλεύρι, ποιος λίγο ποιος πολύ, όλοι είχαμε, και το ψωμί το ψήναμε τη νύχτα μέσα στις σπηλιές, για να μη φαίνεται ο καπνός κι η φωτιά.

Περνώντας οι πρώτες μέρες, αρχίσαμε κάπως να οργανώνουμε τη ζωή μας. Συγγενείς και γειτόνοι μαζευόντουσαν σε χωριστές κρυψώνες μαζί με τα υπάρχοντά τους. Συμμαζέψαμε κι εμείς με τους γειτόνους μας τα λίγα γιδοπρόβατα που είχαμε, φτιάξαμε ένα μικρό κοπάδι και τη νύχτα το κλείναμε σ' ένα παλιό μαντρί ερει-

πωμένο, χαμένο μέσα στο λόγγο, ποιος ξέρει από πότε. Κοιμόμασταν εκεί δίπλα τη νύχτα και το φυλάγαμε. Με το χάραμα βγάζαμε τα ζώα στη βοσκή, ώσπου έπιανε η ζέστη και τα κατεβάζαμε για πότισμα στην ποταμιά, που κρατούσε ακόμα λίγο νερό μες στο κατακαλόκαιρο. Έτσι βρεθήκαμε πάλι μαζί: ο Κόλας, ο Μάχος, εγώ, ο Γκόντος. Και βέβαια η Φρύνη, η Βίτω, η Μαριάνθη.

Όταν μεσημέριαζε, τα ζώα σταλίζανε στους ίσκιους, κάτω από τα μεγάλα πλατάνια, κι εμείς ρίχναμε τριχιές στα χοντρά κλωνάρια και φτιάχναμε κούνιες για τις κοπέλες. Μαλώναμε ποιος θα τις κουνήσει πιο πολύ, ιδιαίτερα τη Φρύνη. Θεωρούσα αυτονόητο πως είχα περισσότερα δικαιώματα, επειδή τα σπίτια μας ήταν δίπλα δίπλα, σχεδόν μια πόρτα — αλλά ποια σπίτια; Η Φρύνη έβρισκε προφάσεις, για να δίνει τη σειρά μου στον Γκόντο, κι ας τον φώναζε Λιάμπη όταν μαλώνανε, επειδή ο παππούς του, λέει, είχε έρθει από την Αλβανία, απ' το Λιμπόχοβο, πολύ παλιά· αλλά, όπως είναι γνωστό, τα παιδιά δεν ξεχνούν εύκολα. Ο Γκόντος φορούσε πάντα μια μπλούζα χωρίς μανίκια, μέρα νύχτα την ίδια, σκούρα από τη λέρα. Με τα γυμνά του μπράτσα αγκάλιαζε με δύναμη τη Φρύνη, την έσερνε επάνω του, κι ύστερα την έστελνε ψηλά, πιο ψηλά απ' όλους μας. Εκείνη λιγωνόταν και γελούσε, έριχνε πίσω το κεφάλι και με τα πόδια της άγγιζε τα φυλλοκλώναρα.

Αύγουστος μήνας, έβραζε ο τόπος, σηκώνονταν τα τραγιά και κυνηγούσαν τις γίδες. Βρώμαγε ο αγέρας τραγίλα. Ο Γκόντος είχε ένα μεγάλο τράγο, σωστό δα-

μάλι. Τον καβαλίκευε συχνά, κι εκείνος πήγαινε καμαρωτός σαν δεσπότης, με τον Γκόντο στη ράχη του, τα πόδια του να κρέμονται, και με τη γενειάδα του ως κάτω, κίτρινη από τα κατουριά. Γιατί όταν τον έσφιγγε η βαρβατίλα, τέντωνε το φαλλό του, μακρύ μακρύ, και τον έγλειφε, ώσπου γινόντουσαν μούσκεμα τα γένια του. Ύστερα σήκωνε ψηλά το κεφάλι κατά τον ουρανό κι οσμίζονταν όλος έκσταση, με τ' απανωχείλι του ανασηκωμένο. Η αψιά του βρώμα είχε ποτίσει και τον ίδιο τον Γκόντο και σε χτυπούσε από μακριά.

Αυτός ο τράγος μάς έβαζε σε μπελάδες, γιατί ξεσήκωνε τις γίδες από το στάλο και σκορπίζανε. Εκείνο το μεσημέρι έβαλε στο κυνηγητό μια γίδα κι ούτε εκείνη αποφάσιζε να του σταθεί ούτε αυτός να την αφήσει. Από το κουδούνι καταλάβαμε πως ήταν της Φρύνης. Η Φρύνη αγρίεψε. «Τρέχα να τον μαζέψεις», του φώναζε. «Τρέχα, γιατί θα τη χάσω, θα τη φάνε οι λύκοι». Ο Γκόντος χασκογελούσε. Εκείνη πείσμωνε. «Τρέχα, σου λέω! Λιάμπη, βρωμιάρη», του φώναζε. Ξαφνικά ο Γκόντος συνέφιασε. Τινάχτηκε, και κόβοντας δρόμο από τα μονοπάτια βγήκε μπροστά στα δυο ζώα και τ' ανάγκασε να 'ρθουν κοντά μας. Ύστερα άρπαξε τη γίδα από το κουδούνι και την κρατούσε από τα κέρατα, με το κεφάλι της ανάμεσα στα σκέλια του. Κι ο τράγος, ξαναμμένος όπως ήταν, όρμησε και την πήδησε εκεί μπροστά μας, με τη γλώσσα πεταμένη έξω, σχεδόν να γλείφει το πρόσωπο του Γκόντου. Όταν κατέβηκε, η γίδα ήταν μαζεμένη κουβάρι κι έτρεμε. Στο διάστημα αυτό η Φρύνη δεν έπαψε να

φωνάζει απελπισμένα: «Άφησέ την! Άφησέ την!»). Κι όταν όλα τελειώσανε, «Βρωμιάρη», είπε και ξέσπασε σε κλάματα. Μουτρώσανε κι οι άλλες κοπέλες. Μουγγαθήκαμε. Η Φρύνη δε σήκωνε πια τα μάτια της να μας κοιτάξει. Κι εγώ ένιωθα πολύ πληγωμένος. Κουβέντα δεν αλλάξαμε ώς το βράδυ που μαζέψαμε τα ζώα και τα κλείσαμε στο μαντρί. Τότε κατέβηκε τρέχοντας από τη ράχη ο πατέρας του Κόλα και φώναζε πως οι Γερμανοί καίνε τα χωριά μας. Έφεξε ο τόπος εκεί μέσα στα ρουμάνια, πίσω από τις ράχες.

Τώρα όλα ξεχάστηκαν πια. Και μόνο εγώ τα θυμάμαι ακόμα κι ανεβοκατεβαίνω τις κλίμακες, εδώ στο διαμέρισμα της οδού Ιπποκράτους, όπου δεν ακούγεται ούτε μια φωνή παιδιού, λες και σταμάτησε η ζωή. Κι η Φρύνη, μαρμαρωμένη Αφροδίτη, σαν εκείνες που τεχνουργούσαν ο Πραξιτέλης κι ο Απελλής.